

УДК 371.315 – 378.147 - 124'06

Беляєва О. М.

ВИВЧЕННЯ ТА НАВЧАННЯ ЛАТИНСЬКИХ МЕДИЧНИХ НАРІЗНООФОРМЛЕНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

У статті проаналізовано та класифіковано термінологічні словосполучення, які функціонують у латинській субмові медицини, презентовано основні види завдань, спрямованих на формування навичок утворення та перекладу термінологічних одиниць.

Ключові слова: латинська субмова медицини, термінологічна одиниця, термінологічне словосполучення, номінативна багаточленна конструкція.

В статье проанализированы и классифицированы терминологические словосочетания, функционирующие в латинском подязыке медицины, представлены основные виды заданий, направленные на формирование навыков образования и перевода терминологических единиц.

Ключевые слова: латинский подязык медицины, терминологическая единица, терминологическое словосочетание, номинативная многочленная конструкция.

In the article the terminological words-combinations functioning in the Latin LSP of medicine are analyzed and classified, the basic kinds of the tasks aimed at the forming of the skills of formation and translation of the terminological units are presented.

Keywords: Latin Language for Special Purposes of medicine, terminological unit, terminological words-combination, nominative multinominal construction.

Незважаючи на диференційні процеси спеціальної номінації, характерні для кожної мови, інтегративна ознака – наявність п'яти основних типів термінологічних одиниць (ТО), під якими ми розуміємо власне терміни та номенклатурні найменування, презентованих твірним словом, похідним словом, складним словом, аббревіатом, термінологічним словосполученням [3; 4; 5; 8; 9]. У структурному аспекті виокремлюються два основні типи ТО: слова або цільнооформлені одиниці та словосполучення або нарізнооформлені одиниці. За даними, що наводяться термінознавцями, які займаються проблемами терміна та термінології різних галузей науки, техніки, мистецтва, переважна більшість фахових найменувань представлена саме нарізнооформленими ТО, які у окремих терміносистемах здатні покривати до 99% певного понятійного поля.

У нашому дослідженні ми виходимо з положення, що у сучасній науковій парадигмі спеціальні найменування визнаються не просто фондом номінантів, а мовно-професійним інструментом, який забезпечує засвоєння системи вербалізованих фахових понять та водночас задовольняє позамовні запити користувачів [6]. Урахування особливостей функціонального мовлення фахівців медичного профілю дозволяє стверджувати, що вивчення та навчання латинських ТСС – один із пріоритетних напрямів формування такого аспекту мовної компетенції як граматична компетенція, що й обумовлює актуальність пропонованого дослідження.

Мета пропонованої статті – проаналізувати ТСС, які функціонують у латинській LSP медицини, класифікувати нарізнооформлені ТО, презентувати основні види завдань, які використовуються у процесі навчання ТСС з метою формування навичок

утворення та перекладу ТСС і розвитку вмінь свідомого та грамотного використання у функціональному мовленні.

За структурою нарізнооформлені ТО поділяються на дві групи – біномні та поліномні (триномні, квадриномні та ін) ТО. У ТО спостерігаються різні типи формального синтаксичного зв'язку, більш детально розглянуті нами в і.

У латинських галузевих терміносистемах (анатомічній, гістологічній, клінічній, фармацевтичній) найбільш поширені біномні безприйменникові атрибутивні ТСС, утворені на базі синтаксичної конструкції “узгоджене означення”. Головний компонент елементарного ТСС позначає родове поняття, залежний, виражений прикметником (*morbus hypertonicus*), дієслівною непередикативною формою (*fractūra aperta*), рідко числівником (*ventriculus quartus*), у окремих випадках присвійним займенником (*cholera nostras*) – диференціює ознаку поняття, характеризує його з певного боку, виокремлює той чи інший предмет широкого класу (роду) у особливий клас (вид), підклас etc. На відміну від українських ТО у латинських ТСС такого типу превалює постпозитивне означення, хоча, як виняток, у анатомічній номенклатурі зафіксовано номінативні одиниці з препозитивним означенням: *dura mater* та *pia mater*.

Досить поширені у латинській медичній терміносистемі біномні безприйменникові ТСС, утворені на базі синтаксичної конструкції “неузгоджене означення”, ad exemplum: *collum costae*, *corpus vertebrae*_{анатом.}, *ulcus duodeni*, *ulcus ventriculi*_{клін.}, *oleum Persicorum*_{фарм.}. Значно рідше спостерігаються біномні прийменникові ТСС. Основне методичне завдання під час роботи з прийменниковими ТСС вбачаємо у попередженні явищ інтерференції, оскільки прийменники в українській та латинській мовах керують різними відмінками. Наприклад: *aditus ad antrum* (відмінок – Acc.) // *вхід до печери* (відмінок – родовий), *aether pro narcōsi* (відмінок – Abl.) // *ефір для наркозу* (відмінок – родовий). У окремих випадках прийменник може керувати і в українській, і у латинській мовах тим самим відмінком, наприклад: *suppositoria cum Ichthyōlo* (відмінок – Abl.) // *свічки з іхтіолом* (відмінок – орудний). Особливу увагу у навчальному процесі слід звертати на ТО з різною семантикою, наприклад: *glandulae sine ductibus* (бувальню – “залози без проток”) // *залози внутрішньої секреції*.

Специфіка функціонування неузгодженого означення у хімічній номенклатурі на відміну від анатомічної або, наприклад, гістологічної, виявляється у специфічному для латинської LSP медицини порядку слів у ТСС. Так, у назвах солей і складних ефірів на першому місці ставиться назва катіона (назва органічної основи) або назва кислотного чи вуглеводневого радикалу у формі Gen. sing., а на другому місці у формі Nom. sing., – назва аніона (*Kalii bromidum*) або кислотного залишка (*Aethylii chloridum*). Необхідно пояснювати студентам, що у латинській мові вказані сполуки утворюються за однією схемою, натомість в українській мові існує різниця у назвах солей, утворених двома словами, та назвах складних ефірів, зазначуваних одним словом. За таким же принципом утворюються назви захворювань, симптомів, синдромів з епонімічним компонентом, наприклад: *Addisoni morbus*. Також слід звертати увагу студентів, що у романських та германських прізвищах, літера *s* у позиції між голосними вимовляється [с], а не [з].

У анатомічній, ботанічній, хімічній номенклатурах та нозологічній класифікації функціонує специфічний різновид означення – прикладка. Як зазначає Р.І. Стецюк, такі конструкції займають проміжну позицію між цільнооформленими та нарізнооформленими ТО [9]. Шляхом використання вказаного виду синтаксичного зв'язку у розділі “Міологія” латинської анатомічної номенклатури утворено назви м'язів за їхньою функцією – *musculus rotator*, *musculus abductor*, *musculus adductor*, *musculus constrictor* etc. У процесі презентації таких ТО потрібно підкреслити, що українською мовою такі назви можуть перекладатися кількома способами – узгодженим означенням, вираженням дієприкметником, *ad ex.*, *musculus adductor* – *привідний м'яз*, за допомогою прикладки, *ad ex.*, *levator*, *ōris m* – *м'яз-підіймач*; або перифрастично, *ad ex.*, *musculus rotator* – *м'яз, що обертає*.

Оскільки програмою передбачено вивчення теми “Ботанічна номенклатура”, окремо зупинимось на ТСС, які функціонують у вказаній номенклатурі. Згідно з усталеною міжнародною латинською ботанічною класифікацією назва рослини складається з родової та видової назв. Значна кількість лікарських рослин (або препаратів, виготовлених на їх основі), які використовуються з лікувальною с. профілактичною метою, утворена саме за допомогою прикладки.

Певні труднощі для засвоєння таких назв викликані, по-перше, тим, що в українській і латинській мовах, родова та видова назва має різну семантичну мотивованість. *Ad ex.*: *Achillea millefolium* – *деревій звичайний*, *Arctostaphylos uva-ursi* – *мучниця звичайна*, *Artemisia absinthium* – *полін гіркий*, *Artemisia cina* – *полін цитварний*, *Atropa belladonna* – *беладонна звичайна*, *Capsella bursa-pastōris* – *грицики звичайні*, *Dryopteris filix-mas* – *папороть чоловіча*, *Polygōnum hydropiper* – *водяний перець або гірчак перцевий*, *Thymus serpyllum* – *чебрець боровий*, *Tussilāgo farfāra* – *підбіл звичайний*. По-друге, спостерігається різний тип синтаксичного зв'язку. Під час навчання назв *v.s.* доцільно використовувати методичний прийом етимологізації, який забезпечує активізацію сприйняття, запам'ятовування та подальшого використання у фаховому мовленні цих терміноодиниць [7]. Зауважимо, що за допомогою прикладки також утворено назви окремих нозологічних форм, наприклад: *herpes zoster*. Українською мовою це найменування перекладається узгодженим означенням – *оперізуючий лишай*.

У хімічній номенклатурі у такий спосіб утворюються назви органічних калієвих та натрієвих солей – *Benzylpenicillinum-kalium*, *Oxacillinum-natrium*. Кількість структурних компонентів в українській та латинській назвах цих сполук неоднакова – *бензилпеніциліну калієва сіль*, *оксациліну натрієва сіль*. Під час презентації таких найменувань слід продемонструвати студентам, що, на відміну від неорганічних солей, де калій чи натрій є катіоном, наприклад: *Kalii chloridum*, *Natrii nitras*, а тому пишеться з великої літери, у назвах калієвих та натрієвих солей з органічною основою *kalium* та *natrium* фактично співвіднесені з назвами кислотних залишків у назвах неорганічних солей, внаслідок чого вони пишуться з малої літери.

Поширений різновид ТСС представлений номінативними багаточленними конструкціями (НБК), які можуть бути презентовані означеннями “гомогенними” – з одним типом синтаксичного зв'язку або “гетерогенними” – з різними типами синтаксичного зв'язку [2]. У НБК з гомогенним зв'язком семантично вагомі ознаки завжди розташовані біля ядра – іменника. По мірі віддаленості від ядра семантична

значимість таких ознак зменшується, наприклад: *nervus palatīnus major, rami alveolāres superiōres anteriōres, appendicītis phlegmonōsa acūta, graviditas extrauterīna tubaria isthmīca dextrolaterālis*. Елементом з мінімальним комунікативним навантаженням виступає означення, яке стоїть на останньому місці. У анатомічній номенклатурі – це означення, які визначають положення або розташування у просторі органів, ділянок, частин тіла (*dexter, sinister, inferior, superior, anterior, posterior, internus, externus, profundus, superficiālis*), вказують на форму (*rotundus, ovālis, quadrātus*), величину (*longus, brevis, magnus, major, minor*), колір (*flavus, albus, griseus*); у фармацевтичній номенклатурі – означення, які вказують на концентрацію (*dilūtus, concentrātus*), характеристики лікарської форми (*liquīdus, spissus*), спосіб очищення (*depurātus, rectificātus, purificātus*); у клінічній термінології – означення, які вказують на інтенсивність протікання (*acūtus, chronīcus, progressīvus*), поширеність (*epidemīcus*), сезонний характер (*aestivālis, vernālis*). У якості означень, які характеризують причину виникнення захворювання, патологічного стану, симптому чи синдрому, використовуються означення з терміоелементом *-gēnes* → *myogēnes, arthrogēnes, nephrogēnes* etc.

Стосовно кількості компонентів у складі НБК спостерігається зворотньопропорційна співвіднесеність – зі збільшенням кількості членів ТСС зміст номінованого поняття звужується. У процесі навчання ТСС особлива увага повинна звертатися викладачем на порядок слів у таких конструкціях, оскільки переклад на українську мову (і навпаки) здійснюється від кінця багатослівного найменування.

У НБК з неузгодженими означеннями або комбінованими типами синтаксичного зв'язку наявні угруповання кількох підвидів. Перший підвид представлений НБК з подвійним субстантивним керуванням один з елементів якого одночасно вступає у двобічний зв'язок, виступаючи означенням та означуваним, *ad ex.: radix arcus vertebrae, canālis radīcis dentis, infusum herbae Thermopsīdis*. У таких НБК порядок слів та граматичні форми елементів в українській та латинській мовах залишається незмінним.

У НБК другого підвиду ядерний елемент одночасно вступає у різні синтаксичні зв'язки, *ad ex.: pars abdominālis aortae; arteria cerebri media, paralysis nervi faciālis, liquor Ammonii anisātus*. Певні труднощі у студентів викликає порядок слів у НБК у випадках, коли неузгоджене або узгоджене означення відноситься до неподільного поняття, вираженого словосполученням. Викладачем повинно бути сформульовано та продемонстровано реалізацію на практиці правила, згідно якого “у випадку коли неузгоджене означення відноситься до неподільного поняття, вираженого словосполученням, воно ставиться після нього”. *Ad ex.: cartilāgo triangulāris nasi, papillae filiformes linguae, musculus biceps brachii, pars abdominālis aortae, vena media profunda cerebri, але nervus cutaneus antebrachii posterior, septum intermusculāre cruris anterior, arteriōla temporālis retīnae inferior*.

Окремий вид НБК презентовано ускладненими конструкціями з двома (кількома) мінімальними безприйменниковими субстантивними групами, *ad ex.: plexus venosus canālis hypoglossi, musculus abductor digiti minimi, atrophica glandularum pyloricarum* та гетерогенними конструкціями з прийменниковими субстантивними групами, наприклад: *ramus communicans cum nervo lacrimali, hepatitis chronica cum transformatione in cirrhosim hepatis, gastritis atrophica chronica*

cum insufficientiā functiōnis secretoriae ventricūli moderatā, rhizomāta cum radicibus Valerianae.

Мінімальний відсоток ТСС представлений сполучниковим сурядним зв'язком – *pulsus celer et altus, pulsus parvus et tardus*. Оскільки вказані ТСС номінують одне поняття, основна увага повина звертатися саме на понятійний бік термінованого поняття. Одиначним прикладом функціонування у анатомічній номенклатурі є найменування *musculus levator labii superioris alaeque nasi* – *м'яз-підіймач верхньої губи та крила носа*. Унікальність цього найменування в тому, що воно утворено за допомогою еклітика *que*, який не використовується у такому функціональному різновиді латинської мови як LSP медицини.

Таким чином, нарізнооформлені термінологічні одиниці, що функціонують у латинській LSP медицини, презентовані біномними та поліномними термінологічними словосполученнями, між ядерним елементом (іменником) та залежним (-ими) компонентом (-ами) яких існують різні типи синтаксичного зв'язку. Превалює безсполучниковий тип синтаксичного зв'язку, який реалізується шляхом узгодження, або безприйменникового керування. Незначна кількість термінологічних словосполучень представлена сполучниковим зв'язком. Поліномні термінологічні словосполучення являють собою номінативні багаточленні конструкції, у яких спостерігається структурна ієрархія, за якої одиничні або біномні утвори виступають базою для створення поліномних утворів.

Виходячи із викладеного, основна методична мета полягає в формуванні у студентів практичних навичок утворення та перекладу біномних конструкцій з різними типами синтаксичного зв'язку. Наявність теоретичних знань виступає підґрунтям формування навичок, які забезпечують практичні уміння використовувати нарізнооформлені термінологічні одиниці у професійному (навчально-професійному) мовленні.

Пропонуємо основні види завдань, що використовуються нами у процесі формування граматичної компетенції. Зауважимо, що пропоновані завдання передбачають також засвоєння понятійної сторони терміноодиниць. Вважаємо за потрібне надати загальні приклади завдань, які можуть наповнюватися будь-яким конкретним лексичним матеріалом. Наша позиція обумовлена тим, що у функціонально-комунікативній моделі, на базі якої будується професійно орієнтоване навчання латинської мови, лексика відіграє роль інформаційно-тематичної основи фахової (навчально-фахової) комунікації, що дозволяє сформулювати такий важливий методичний принцип як навчання лексики на синтаксичній основі [1].

Завдання

1. Перекласти термінологічне словосполучення з української мови на латинську / латинської на українську.
2. Визначити морфологічні категорії складових термінологічного словосполучення.
3. Виправити помилку в узгодженні (керуванні). Пояснити сутність помилки.
4. Відновити правильний порядок слів у латинському термінологічному словосполученні.
5. Утворити термінологічну одиницю за поданою схемою або моделлю.

6. Визначити, за якою схемою (моделлю) утворено термінологічне словосполучення.
7. Викреслити термінологічні одиниці, некоректно утворені з точки зору семантики.
8. Визначити комунікативну функцію означення.
9. Вставити пропущений елемент у словосполученні.
10. Визначити, чи збігається спосіб утворення термінологічної одиниці в українській та латинській мовах.
11. Класифікувати терміноодиниці, які функціонують у певному мікрополі.
12. Указати термінологічне словосполучення з антонімічним значенням.
13. Підібрати синонімічну назву.
14. Поставити словосполучення у рецептурній формі (для терміноодиниць, які функціонують у фармацевтичній номенклатурі).
15. За рецептурною формою відновити фармакопейну форму (для терміноодиниць v.s.).
16. Указати, які з поданих хімічних сполук перекладаються українською мовою словом / словосполученням.
17. Пояснити значення термінологічної одиниці (для терміноодиниць, які функціонують у клінічній галузі).
18. Указати термін, якому відповідає подана дефініція (для клінічних термінів).

Матеріали пропонованої статті можуть бути використані у теорії та практиці професійно орієнтованого навчання латинської мови.

Наукова новизна дослідження полягає у використанні компетентістного підходу до навчання латинської LSP медицини, який дозволяє поєднувати у навчальному процесі мовний і мовленнєвий аспекти.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо укладання збірки тестових завдань, спрямованих на виявлення рівня сформованих навичок утворення й перекладу термінологічних словосполучень, які функціонують у латинській субмові медицини, перевірку засвоєння їх понятійної сторони та умінь використання описаних мовних одиниць у фаховому мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амиантова Э.И. и др. Функционально-коммуникативная лингводидактическая модель языка как одна из составляющих современной лингвистической парадигмы (становление специальности “Русский язык как иностранный” // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. – 2001. – № 6. – С. 215 – 233.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 607 с.
3. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. – М.: высшая школа, 1987. – 104 с.
4. Д’яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2000. – 218 с.
5. Лепеха Т.В. Лексико-семантичні та словотвірні-структурні особливості судово-медичної термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2000. – 19 с.

6. Михайлишин Б.П. Комунікативний аспект української ринкової терміносистеми // Мовознавство. – 1998. – № 4-5 (188-189). – С. 64 – 67.
7. Светличная Е.И., Толок И.А. Этимологический словарь латинских ботанических названий лекарственных растений. – Харьков: Изд-во НФаУ, 2003. – 288 с.
8. Спільні словотворчі процеси в іменниковій термінології східнослов'янських мов // Науково-технічний прогрес і мова. – К.: Наукова думка, 1978. – С. 161 – 194.
9. Стецюк Р.І. Сучасна термінологія судової медицини як відкрита система // Проблеми культури професійної мови фахівця: теорія та практика. Матеріали VI всеукраїнської науково-методичної конференції: 25-26 січня 2006 р. – Донецьк, 2006. – С. 129 – 134.